

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, музыкаға эмоционалды жауаптылықты дамыту жеке тұлғаның жалпы рухани мәдениетін қалыптастыруға әсер ететін объективті қажетті процесс деп қорытынды жасауға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031>
- Осеннева М. С. Теория и методика музыкального воспитания: учеб. для студ. учреждений высш. проф. образования. Москва: Академия, 2012. 272 б.
- Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. Издательство "Лань", "Планета музыки" ISBN978-5-8114-4300-0, 2020, 2-е изд., стер. 488б.
- Гогоберидзе А. Г., Деркунская В. А. Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. 2-е изд.,стер. Москва: Академия, 2007. 320 б.

УДК 373.31

МАЛЫЯ ЖАНРЫ ВУСНАЙ НАРОДНАЙ ТВОРЧАСЦІ ЯК СРОДАК ФАРМІРАВАННЯ МАЎЛЕНЧА-КАМУНІКАТЫЎНАЙ КАМПЕТЭНЦЫІ МАЛОДШЫХ ШКОЛЬНІКАЎ

Мурашка Наталля Уладзіміраўна

Аспірант Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя М. Танка
Навуковы кіраўнік – Турчанка Ірына Аляксееўна
Мінск, Рэспубліка Беларусь

Анатацыя: праблема фарміравання маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі малодшых школьнікаў выклікае неабходнасць пошуку сродкаў, якія б спрыялі эфектыўнаму засваенню ведаў і забяспечвалі дасягненне загадзя спраектаваных вынікаў на аснове ўзаемадзеяння суб'ектаў дзейнасці.

Ключавыя словы: малыя жанры вуснай народнай творчасці, дзіцячы фальклор, фальклор, маўленча-камунікатыўная кампетэнцыя, тэхналогія «Сусветная кафэ».

Фарміраванне маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі ў малодшых школьнікаў з'яўляецца актуальнай праблемай у сучаснай педагагічнай практыцы, якая ўплывае не толькі на выніковасць навучання дзяцей, але і на працэс развіцця асобы ў цэлым. Пад маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыяй мы разумеем практычнае валоданне малодшымі школьнікамі ўсімі відамі маўленчай дзейнасці ў розных сітуацыях зносін на аснове набытых моўных ведаў і сфарміраваных камунікатыўных уменняў.

Выкарыстанне фальклору ў сучаснай педагагічнай практыцы абумоўлена тым, што ён даступны дзецям па змесце і па форме выканання, а фальклорныя творы нясуць ў сабе пэўныя вобразы, якія зразумелыя і цікавыя дзецям.

Фальклор – гэта складанае, цесна звязанае з народным побытам, уяўленнямі і вераваннямі сінтэтычнае мастацтва, дзе спалучаюцца слова, музыка, тэатральнае дзеянне і танец. Яму ўласцівы сінкрэтызм, традыцыйнасць, ананімнасць, варыятыўнасць і імправізацыя. У адрозненні ад літаратуры і іншых відаў мастацтва, ён выкарыстоўвае выразныя сродкі жывой гаворкі і ўяўляе сабой мастацтва вуснага слова.

Фалькларыстыка – навука, якая займаецца вывучэннем фальклору – вылучае ў ім тры роды: драму, эпас і лірыку. Акрамя таго ў фальклору прысутнічаюць творы, якія не адносяцца да асноўных родаў, ўтвараючы малыя жанры вуснай народнай творчасці. Такім чынам, фальклор прадстаўляе сабой сукупнасць драматычных, эпічных, лірычных твораў і малых жанраў вуснай народнай творчасці.

Асобнай групай у фалькларыстыцы вылучаецца дзіцячы фальклор, які на думку Г. С. Вінаградава ўяўляе сабой творы, створаныя самімі дзецьмі, а, па меркаванні В. І. Капіцы, – гэта творы, якія складзены дарослымі і выконваюцца для дзяцей. Больш дакладнай, на наш погляд з’яўляецца пазіцыя беларускага фалькларыста Г. А. Барташэвіч [3], якая разумее пад ім складаную сукупнасць жанраў, розных па сваёй прыродзе, прызначаных для дзіцячага ўспрымання: калыханкі, дзіцячыя песні, лічылкі, сорагаворкі, гульні, апавяданні, казкі, загадкі, прыпеўкі і інш.

Значная роля ў дзіцячым фальклору як сродку навучання і выхавання адводзіцца малым жанрам вуснай народнай творчасці. Разгледзім іх патэнцыял для фарміравання маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі малодшых школьнікаў.

Да малых жанраў адносяцца прыказкі, прымаўкі, загадкі, сорагаворкі, пацешкі, лічылкі, пестушкі, забаўлянкі, небыліцы. Гэта невялікія па аб’ёме творы, большасць з якіх звычайна мае вершаваную ці рыфмаваную форму.

Малыя жанры ўваходзяць у жыццё дзіцяці яшчэ да таго, як яно пачынае гаварыць, і суправаджаюць яго ўвесь перыяд дзяцінства. Так, для ўсталявання эмацыйнага кантакту, а ў далейшым і эмацыйных зносін дарослага і немаўля выкарыстоўваюцца пацешкі і забаўлянкі, для больш сталых дзяцей з мэтай навучання і выхавання – сорагаворкі, загадкі, прыказкі і прымаўкі і інш. Паколькі для малодшага школьнага ўзросту пацешкі, пестушкі і забаўлянкі ўжо страчваюць сваю актуальнасць і не нясуць той функцыянальнай патэнцыялы, на які яны разлічаны, то больш падрабязна мы разгледзім сорагаворкі, загадкі, лічылкі, прыказкі і прымаўкі, небыліцы.

Сорагаворка – гэта «... народна-паэтычная мініяцюра, жарт, у якой спецыяльна падобраны словы з цяжкавымаўляльнымі спалучэннямі гукаў» [1, с. 278]. Яна ўяўляе сабой спецыяльна прыдуманую кароткую фразу, пабудаваную на спалучэнні гукаў, што спецыяльна ўскладняюць вымаўленне слоў, якія трэба гаварыць хутка, не запінаючыся. У народнай педагогіцы сорагаворкі выкарыстоўвалі для таго, каб у дзіця не было праблем з дыкцыяй і маўленнем у цэлым. Іх функцыя засталася нязменнай і сёння: развіццё правільнага гукапераймання і маўлення.

Загадка – гэта кароткае выказванне, «... паэтычнае мудрагелістае апісанне якога-небудзь прадмета або з’явы, зробленае з мэтай пазнаць кемлівасць чалавека» [2, с. 509]. Загадкі даюць уяўленне аб прадмеце ў завуаліраванай форме. Могучь проста апісваць прадмет, не называючы яго, ці распавядаць аб ім з дапамогай апісання падобных рыс іншых прадметаў або аб’ектаў. Яны вучаць параўноўваць прыкметы розных прадметаў, знаходзіць агульнае ў іх і тым самым фарміруюць ў вучня ўменне класіфікаваць прадметы.

Акрамя таго, гэта выдатны спосаб камунікацыі паміж дзецьмі ў лёгкай гульнівай форме. Практыкаванні ў адгадванні і складанні загадак спрыяюць пашырэнню слоўнікавага запasu, развіццю памяці вучняў і вобразнага мыслення.

Лічылка – «... невялікі верш, які вымаўляецца нараспеў і суправаджаецца размеркаваннем ўдзельнікаў гульні» [5, с. 1968].

Лічылка па большай частцы складаецца ў жартаўлівай форме з прыдуманых слоў і сугуччаў са строгім захаваннем рытма, а ў яе аснову пакладзены лік. Яна прызначана для выпадковага абрання ўдзельніка з мноства. Дзіця, якое ведае шмат лічылак, выклікае павагу сярод аднагодкаў, таму некаторыя з іх стараюцца спецыяльна дэманстраваць свае веды. Як і загадка, яна дапамагае камунікацыі паміж дзецьмі, што фарміруе камунікатыўныя ўменні, а вершаваная форма садзейнічае развіццю памяці, пашырэнню слоўнікавага запасу.

Прыказкі і прымаўкі – мудрасць народа, заключаная ў кароткую, ёмістую і даступную для ўсеагульнага разумення форму. Іх задача – данесці мудрыя народныя веды і калектыўны вопыт да кожнага чалавека ў даступнай, лёгкай форме. Выкарыстоўваючы ў сваім маўленні прыказкі і прымаўкі, дзеці вучацца ясна, лаканічна, выразна выказваць свае думкі і пачуцці, інтанацыйна афарбоўваючы сваё маўленне, развіваюць ўменне творча выкарыстоўваць слова, вобразна апісваць прадмет, даваць яму яркую характарыстыку.

Прыказка – гэта «... кароткае, устойлівае ў маўленчым побыце, рытмічнаарганізаванае выслоўе з агульным прамым сэнсам ці з пераносным, шматзначным, заснаваным на аналогіі» [2, с. 246], якое ўяўляе «закончанае меркаванне» [4, с. 140] і нясе павучальны сэнс. Прыказкі, дзякуючы эмацыйнасці і даступнасці, дапамагаюць больш ярка выказаць свае думкі, найбольш дакладна перадаць інфармацыю, спрыяюць развіццю гаварэння і авалодванню багаццем роднай мовы.

Прымаўка, блізкая да прыказкі, – кароткае народнае выслоўе, «... клішаваны кампанент вольнага сказа» [2, с. 251], «...кароткі ўстойлівы выраз, пераважна вобразны, які не складае закончанага выказвання» [5, с. 1322]. Яна пазбаўлена ўласцівых прыказкам абагульняючага сэнсу і павучальнай тэндэнцыі і з'яўляецца трапным устойлівым выразам, які можна замяніць іншымі словамі. Ужыванне прымавак у мове робіць выказванне вобразным і лагічным, дазваляе малодшаму школьніку атрымаць першасныя звесткі аб граматыцы, сінтаксісе і фразеалогіі.

Небыліца – «... жартоўны аповяд пра тое, чаго не бывае» [5, с. 994], дзе рэчаіснасць падаецца зусім з нечаканага боку, а апісаная ў ёй падзеі, ніколі па-сапраўднаму адбыцца не могуць. На думку фалькларыста У. Я. Пропа, небыліца з'яўляецца разнавіднасцю казачнага жанру. Народная педагогіка разглядае небыліцы як вясёлую моўную гульню, у якой няма месца павучанню і пад час якой дзеці засвойваюць семантычныя адносіны паміж словамі, спасцігаюць законы словаўтварэння, авалодваюць творчымі маўленчымі ўменнямі.

Звычайна работа настаўніка са скарагаворкамі, загадкамі, лічылкамі, прыказкамі, прымаўкамі і небыліцамі носіць фрагментарны характар, аднак для фарміравання маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі мы прапануем іх сістэматычнае ўжыванне на ўроках не толькі пры дапамозе розных метадаў і прыёмаў, а таксама і з выкарыстаннем інтэнсіўных адукацыйных тэхналогій.

Пакажам магчымасці рэалізацыі тэхналогіі «Сусветная кафэ» [6] на адным з урокаў літаратурнага чытання ў трэцім класе, калі навучэнцы абагульнялі веды па малым жанрам вуснай народнай творчасці ў канцы навучальнага года. Трэба адзначыць, што дзеці з 1 класа вялі «фальклорную скарбонку» – невялікі бланк, куды запісвалі скарагаворкі, прыказкі і прымаўкі, загадкі, вывучаныя імі на ўроках беларускай мовы і літаратурнага чытання.

Абсталяванне: карткі з нумерамі і назвай сталоў у імправізаваным кафэ, папера, ручкі, стыкеры трох колераў (напрыклад, чырвоны, жоўты, зялёны), лісты паперы для «гаспадара» кожнага стала. Колькасць сталоў і іх назва па меркаванню настаўніка можа змяняцца.

Этапы рэалізацыі тэхналогіі:

Першы этап. Настаўнік складае спіс з трох тэм, якія фіксуюцца на дошцы або слайдзе: скарагаворкі (стол № 1), загадкі (стол № 2), прыказкі і прымаўкі (стол № 3).

Другі этап. Настаўнік размяркоўвае навучэнцаў на тры групы з дапамогай картак рознага колеру: чырвонай, жоўтай або зялёнай, якія яны бяруць са стала настаўніка; рассяджае іх за сталы; знаёміць з асаблівасцямі працы, правіламі і вынікам, які павінны дасягнуць ўдзельнікі кожнай групы. Акрамя таго, настаўнік раздае кожнай групе ўпакоўку стыкераў, якія застануцца з гэтай групай на працягу ўсяго ўрока: групе чырвоных – чырвоныя стыкеры, жоўтых – жоўтыя стыкеры, зялёных – зялёныя стыкеры.

Трэці этап. Удзельнікі кожнай групы атрымліваюць назву групы па колеру абранага стыкеру: «Чырвоныя», «Жоўтыя», «Зялёныя»; настаўнік прызначае вучняў, якія будуць выконваць ролю «гаспадара стала».

«Гаспадар стала» кожнай групы выходзіць да дошкі і са стала настаўніка бярэ адзін з пранумараваных канвертаў (№№ 1, 2, 3), у якім прапісана тэма і заданне, якія ўдзельнікі групы павінны будучы выканаць, калі прыйдуць за яго стол.

Чацвёрты этап – першы раўнд. Спачатку «гаспадар» кожнага стала зачытвае заданне і навучэнцы ў групе самастойна прыступаюць да яго выканання, запісваючы кожную скарагаворку (загадку, прыказку або прымаўку) на асобным стыкеры таго колеру, які група атрымала ад настаўніка ў пачатку ўрока.

Пасля выканання задання, кожны ўдзельнік групы па чарзе прадстаўляе свае вынікі «гаспадару стала»: спачатку зачытвае свае адказы, запісаныя на стыкерах, а потым аддае стыкеры «гаспадару стала», які прымацоўвае іх на загадзя падрыхтаваны ліст («папяровы абрус» з назвай тэмы). Першы раўнд доўжыцца 5 хвілін. Настаўнік засякае час з дапамогай таймера. Па заканчэнні першага раўнда кожная група пераходзіць за новы стол, звычайна, па ходу стрэлкі гадзінніка.

Пяты этап – другі раўнд. «Гаспадар стала» сустракае «новых» гасцей, чытае заданне і навучэнцы выконваюць яго, запісваючы на сваіх стыкерах (стыкерах таго колеру, якія яны атрымалі ад настаўніка ў пачатку ўрока).

Далей «гаспадар стала» просіць усіх вучняў быць вельмі ўважлівымі, спачатку расказвае пра тое, што напрацавана ўдзельнікамі папярэдняй групы: зачытвае выкананыя заданні, запісаныя на стыкерах, і просіць удзельнікаў групы, як толькі яны пачулі скарагаворку (загадку, прыказку або прымаўку), якая таксама і ў іх запісана на стыкеры, адразу падняць руку. «Гаспадар стала», убачыўшы паднятую руку, забірае ў удзельніка стыкер-дублёр і адразу ж прымацоўвае яго паверх стыкера з аналагічным адказам.

Пасля гэтага кожны ўдзельнік групы прадстаўляе свае вынікі «гаспадару стала»: зачытвае адказы, якія засталіся ў яго пасля таго, як былі адкладзены адказы-дублёры, і таксама аддае свае стыкеры «гаспадару стала». «Гаспадар» прымацоўвае іх ліст («папяровы абрус» з назвай тэмы). Другі раўнд доўжыцца 5 хвілін і заканчваецца зменай сталоў.

Шосты этап – трэці раўнд. Аналагічным чынам праводзіцца трэці раўнд.

Сёмы этап – падвядзенне вынікаў. «Збор ураджаю» праводзіцца тады, калі ўдзельнікі кожнай групы пасядзяць за двума іншымі сталамі і вярнуцца на сваё месца, за стол, з якога яны пачыналі працу. Разам з «гаспадаром стала» ўдзельнікі кожнай групы абмяркоўваюць атрыманыя вынікі і «гаспадар стала» прэзентуе атрыманыя вынікі працы:

зачытвае адказы, запісаныя на стыкерах на лісце ўдзельнікамі ўсіх груп, звяртаючы ўвагу на стыкеры-дублёры – найбольш папулярныя адказы, называючы іх колькасць.

Такая праца дапамагае абагульніць атрыманыя веды, аднавіць у памяці тое, што забылася вучнямі. Настаўнік мае магчымасць убачыць найбольш папулярныя адказы альбо тыя, што часта выкарыстоўваюцца (стыкеры-дублёры) і змяніць фокус увагі з добра вывучаных выразаў, на тое, што рэдка ўжываецца на занятках, тым самым пашырыўшы кругагляд, узбагаціўшы маўленне вучняў і аднавіўшы ў памяці забытую інфармацыю.

Такім чынам, малыя жанры вуснай народнай творчасці як сродак фарміравання маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі з'яўляюцца неабходным моўным і маўлевым матэрыялам для вывучэння любой мовы, у тым ліку і роднай, паколькі яны неабходны для развіцця рэцэптыўных (слуханне і чытанне) і фарміравання прадуктыўных (гаварэнне, пісьмо) відаў маўленчай дзейнасці. А вырасцінне інтэнсіўных адукацыйных тэхналогій на ўроках робіць гэтую працу эфектыўнай і цікавай.

Артыкул падрыхтаваны пры фінансавай падтрымцы Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь (№ ГР1209).

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ:

1. Азимов, Э. Г. Современный словарь методических терминов и понятий. Теория и практика обучения языкам : словарь / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – М. : Русский язык. Курсы, 2018. – 496 с.
2. Аникин, В. П. Устное народное творчество : учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / В. П. Аникин. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2011. – 752 с. – (Сер. Бакалавриат).
3. Барташэвіч, Г. А. Вершаваныя жанры беларускага дзіцячага фальклору / Г. А. Барташэвіч ; рэд. К. П. Кабашнікаў. – Мн. : Навука і тэхніка, 1976. – 168 с.
4. Методыка выкладання беларускай мовы і літаратурнага чытання ў пачатковых класах : вучэбны дапаможнік / Н. М. Антановіч [і інш.] ; пад рэд. М. Г. Яленскага. – Мінск : Вышэйшая школа, 2019. – 263 с. : іл.
5. Толковый словарь русского языка : около 100 000 слов, терминов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов ; под общ. ред. Л. И. Скворцова. – 28-е изд., перераб. – М. : Мир и Образование : ОНИКС, 2020. – 1375 с.
6. Шылава, А. С. Выкарыстанне тэхналогіі «Сусветнае кафэ» для фарміравання маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі навучэнцаў I–IV класаў / А. С. Шылава, Н. У. Мурашка // Пачатк. навучанне: сям'я, дзіцячы сад, шк. – 2022. – № 12. – С. 31–33.